

УДК 316.3:314.9:323.1

А. Колодій

**ДОКТРИНА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ:  
ПЕРСПЕКТИВИ МОДИФІКАЦІЇ У НОВИХ ДЕРЖАВАХ  
ІЗ НЕКОНСОЛІДОВАНИМИ НАЦІЯМИ**

Розглянуто питання застосовності концепції мультикультуралізму до культурно гетерогенних транзитних і пост-транзитних суспільств на зразок України. Зазначено, що новоутворені, відносно слабкі держави з неконсолідованими націями парадоксально можуть знайти найбільш підходящу теоретичну основу для ефективної етнонаціональної політики у пристосованій до національних умов доктрині мультикультуралізму, зокрема в її модифікованій формі, названій інтегруючим ліберальним мультикультуралізмом (далі – ІЛМК), головна особливість якого – полягає у подоланні соціального виключення (societal exclusion) культурно відмінних груп і в поширенні принципу етнокультурної справедливості не лише на національні меншини, а й на домінуючі етнічні групи.

**Ключові слова:** новоутворені національні держави, етнонаціональна політика, колективні права меншин, етнокультурна справедливість, мультикультуралізм, культурна різноманітність, культурний плюралізм, домінуючий етнос.

Молоді національні держави, які утворилися на територіях колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) і Югославії після розпаду комуністичних режимів, стають “на ноги” в несприятливих умовах глобалізації і постмодернізму. Глобалізація створює ситуацію дифузії агентів і функцій політики у світовому масштабі, а отже – значною мірою знижує цінність національної держави, яка на сучасному етапі потребує аргументації щодо її корисності і дієздатності. Водночас сила і стабільність національних держав залишається, за визнанням Ф. Фукуями, найважливішим чинником міжнародного порядку [1].

У державної стабільності – багато складових, не останнє місце серед яких займають чинники суспільної інтеграції і національної єдності, а одним із засобів забезпечення останніх є вдало вибрана і втілена в життя концепція етнонаціональної політики, метою якої є узгодження завдань національної консолідації з тенденцією до всезростаючої етно-расово-культурної різноманітності. Найкращу основу для такої політики в Україні і, можливо, в інших новоутворених державах, де проблеми національної консолідації все ще стоять на порядку денному, могла би скласти належним чином адаптована до специфічних умов цих держав концепція *ліберального мультикультуралізму*.

У широкому плані мультикультуралізм використовують для позначення політики не тільки щодо етнічних, але й мовних, релігійних, регіональних, сексуальних і інших культурних ідентичностей. Проте в цьому випадку ми обмежимося розглядом його етнокультурної складової. У цій публікації мультикультуралізм буде розглянуто як виклик, з яким не завжди справляються не тільки молоді держави, але й розвинені демократичні країни.

У статті буде обґрунтована авторська позиція щодо змісту і різновидів неоднозначно інтерпретованого дослідниками поняття мультикультуралізму, а також показано, який із підходів міг би бути найбільш прийнятний і корисний як принцип і концептуальна основа етнонаціональної політики в молодих державах, де політична консолідація націй не завершилася. Йтиметься, зокрема, про формулювання і застосування концепції ЛМК, яка має деякою мірою змінити уявлення про мету та про адресата заснованої на цій концепції етнополітики. Це повинні бути не стільки меншини, скільки “культури”, тобто у цьому випадку – всі етнокультурні групи, зокрема домінуючі етноси, з належною класифікацією і обґрунтованою диференціацією підходів до кожного їх типу. Передбачається, що політика ЛМК здатна підвищити рівень національної консолідації через затвердження міжетнічної справедливості при збереженні культурної різноманітності – на основі відомого девізу “*E pluribus unum*”.

*Глобальне поширення мультикультуралізму.* Нині ми є свідками глобального розповсюдження мультикультуралізму – і як дискурсу, і як набору міжнародних правових норм, і як внутрішньодержавної політики стосовно меншин, хоч поруч із ним існує і відображається у міжнародних правових документах концепція особистих прав людини, а між науковцями й політиками немає консенсусу щодо того, яка з них є кращою у вирішенні міжетнічних проблем. Дещо спростивши картину, можна стверджувати, що ці дві концептуальні схеми (парадигми) є провідними при виборі теоретичних основ етнонаціональної політики певною країною.

Парадигма класичного лібералізму наголошує на рівності індивідуальних прав людей, незалежно від расової, етнічної, мовної чи релігійної ідентичності, і на нейтральності держави щодо розвитку культур. Ця парадигма панувала у XIX – першій половині XX ст. Нова парадигма ліберального мультикультуралізму (далі – ЛМК) звертає увагу на недостатність гарантування індивідуальних прав при вирішенні низки проблем, які стосуються становища етнонаціональних груп та розвитку їхніх культур і визнає потребу в доповненні її визнанням колективних (групових) прав на культуру та ідентичність. Вона заперечує саму можливість нейтралітету держави в таких питаннях, зауважуючи, що ліберальні держави, як і будь-які інші, завжди тримали питання етнонаціональних відносин під своїм контролем та проводили доволі активну, хоч інколи й приховану політику національного будівництва [2].

Концепція мультикультуралізму почала формуватись ще на початку XX ст., але її швидке розповсюдження в світі почалося з 80-х рр. XX ст. Головними ознаками її поширення було:

- визнання культурної багатоманітності нормою сучасних суспільств, подолання міфу про те, що вона неминуче призводить до розколу;
- визнання колективних прав етнонаціональних груп на збереження і розвиток своєї культури;
- позитивні дії держав на підтримку тих культур, які практикуються меншинами.

Хоч ідея колективних прав меншин набула популярності у міжнародному масштабі завдяки діяльності Ліги Націй, після Другої світової війни вона була на деякий час витіснена ідеологією захисту особистих прав людини, зокрема через зловживання проблемою захисту “своїх меншин” нацистською Німеччиною наприкінці 30-х рр. XX ст. Тож у ст. 27 “Міжнародного пакту про громадянські та

політичні права” від 16.12.1966 р. зазначено: “У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, *особам*, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою” [3] (курсив наш – А. К.).

У 70-х – 80-х рр. ХХ ст. концепція мультикультуралізму, а разом із нею ідея колективних прав, стає домінуючою ідеологічною установкою багатьох рухів етнічних і національних груп і набуває ознак офіційно підтримуваної доктрини в Канаді і частково – в США [4, 5]. З 90-х рр. ХХ ст. її починають сприймати як міжнародну норму, яку підтримують і просувають міжнародні інституції.

Велика кількість нормативних актів міжнародного значення (переважно – рамкових) були ухвалені з початком трансформаційних процесів у колишніх комуністичних країнах – заради впливу на політику молодих демократій і перехідних держав, щоби спрямувати їх на шлях підтримки культурної, насамперед етнокультурної, різноманітності. Однак питання про те, чи права меншин потрібно визнавати колективними правами, чи тільки правами осіб, які належать до складу меншин, усе ще не вирішене в міжнародному праві остаточно. Як наслідок – одні й ті самі правові документи інколи містять різні формулювання.

Ця неоднозначність позначилася й на українських дискусіях про концептуальні засади етнонаціональної політики, щодо принципів якої немає згоди як між політиками, так і між науковцями. Існують побоювання, що колективні права можуть бути використані в сепаратистських чи іредентистських цілях, водночас зростає розуміння наявності прав, які можна здійснювати тільки колективно. Зрозуміло, що й порушення таких прав також відбувається стосовно не окремого індивіда, а групи осіб [6]. Заперечення проти руху в бік визнання колективних прав меншин, пов’язані з низьким і без того рівнем національної єдності в Україні, часто супроводжуються беззастережним відкиданням концепції мультикультуралізму – без врахування відмінностей між її різновидами та без уваги до закладених у ній потенційних можливостей захисту інтересів усіх етнокультурних груп – малих і великих, меншинних і домінуючих.

*Дослідження мультикультуралізму.* Одним із найвизначніших засновників та захисників концепції ліберального мультикультуралізму є канадський філософ В. Кимлічка [7]. Його внесок у теоретичну розробку цієї концепції та її адаптацію до практичних потреб спочатку Канади, а потім і інших країн та регіонів, вимірюється багатьма монографіями, статтями, виступами в наукових дискусіях. Конференції, круглі столи та симпозіуми з обговорення його праць відбуваються у різних країнах світу – від Канади до Австралії, Ізраїлю, країн Європи з ініціативи і за участю найавторитетніших дослідницьких інституцій. У березні 2011 р. такий симпозіум відбувся в Римі на тему “Права меншин і мультикультуралізм в Арабському світі” [8, 9].

Теорію і успішну практику мультикультуралізму канадські науковці розглядають як внесок своєї країни в світову скарбницю політичних ідей та позитивного досвіду [10].

Доцільно наголосити на особливому значенні ідей В. Кимлічки для молодих демократій, яким на сучасному етапі учений приділяє значну увагу [11, 12]. Аналізуючи світову “Одисею мультикультуралізму” в останні десятиліття, В. Кимлічка зокрема зазначає, що в молодих державах, які утворилися після розпаду комуністичних багатонаціональних держав (СРСР та Югославії), поки що існує

багато перешкод на шляху впровадження політики ліберального мультикультуралізму: проблеми етнічної приналежності тут ще не відокремлені від проблем безпеки; недостатньо гарантовані права людини; не завжди наявна десекуляризація етнічних відносин (Балкани); присутнє відчуття історичної несправедливості з боку не меншин, а більшості [13]. Для того, щоб мультикультуралізм запрацював у цьому регіоні, стверджує вчений, потрібно позбутися історичних претензій та образ між сусідніми країнами, а також досягнути значно вищого рівня демократичної консолідації. Однак це не означає, що допоки ці питання не вирішені, країна не може повинна використовувати принцип мультикультуралізму, адже заснована на ньому політика має зворотній позитивний вплив на демократизацію [14].

Примітно, що на замовлення Канадсько-українського проекту “Демократична освіта” ним було створено книгу “Лібералізм і права меншин” із стислим викладом попередньо опублікованих ідей спеціально для українського читача [15].

Серед досліджень мультикультуралізму іншими вченими доцільно назвати праці Ч. Тейлора, Ч. Кукатеса, Б. Пареха та інших [16 – 18]. Є й чимало критиків, чи не найбільшим із яких був представник егалітарного лібералізму з Великобританії Б. Беррі та його послідовники [19, 20].

Прихильники доктрини ліберального мультикультуралізму наголошують на її гуманістичному ядрі, позитивній кореляції з повагою до людської гідності, визнання і рівного ставлення до осіб із усіх культурних груп. Супротивники, навпаки, акцентують на небезпеках та ризиках, які зумовлює політика мультикультуралізму, такі як повернення до архаїчної відособленості етнічних груп, послаблення етнокультурного ядра націй, підрив національної єдності. Частина дослідників із постколоніальних країн стверджують, що під виглядом мультикультуралізму просувається завуальована форма західного культурного імперіалізму.

Серед тих, хто визнає гуманітарний потенціал і актуальність доктрини мультикультуралізму, але водночас бачить її певні слабкості та небезпеки, набуває популярності ідея про необхідність розширення цієї концепції до рівня дискурсу про культури загалом, а не тільки про меншини [21]. Об'єктом політики мультикультуралізму в цьому разі могли би стати також домінуючі етноси, які в одних випадках, як у США, бояться розчинитися в іммігрантському “морі” національностей, а в інших, як в Україні, потребують державного сприяння у подоланні постколоніального синдрому та його багатоаспектних проявів. Цей підхід далі розглядатиметься як одна з можливих і бажаних модифікацій концепції мультикультуралізму, яка зробила б її корисною для України.

Українські науковці почали досліджувати теорію і практику мультикультуралізму [22 – 25], хоча поки що ми не маємо системних досліджень із цього питання, а трактування його політиками та навколо-політичними аналітиками залишаються переважно на публіцистичному рівні. Не вникаючи у тонкощі загалом добре опрацьованої концепції, а інколи й спотворюючи її основні ідеї, вони найчастіше згадують про неї, як про щось чуже для нашого розуміння та віддалене від потреб України [26]. Лише в поодиноких статтях про цю концепцію йдеться в позитивному ключі. Хоч обережність у ставленні до чужих концепцій і досвіду ніколи не буває зайвою, проте не можна будувати свої оцінки на незнанні та упередженості.

Західні вчені показали, що існують вагомні моральні і прагматичні причини для того, щоб надати перевагу мультикультуралізму як принципу етнонаціональної

політики сучасних держав. Моральні причини пов'язані з етнокультурною справедливістю, яка передбачає рівну пошану гідності всіх народів і рівне (однакове) ставлення до їх представників, що супроводжується державним захистом їхніх культурних прав. Прагматичні причини пов'язані з неможливістю успішного здійснення альтернативної політики асиміляції в епоху постмодернізму, коли значно зросли прагнення людей до визнання, автономії і збереження власних культурних коренів та ідентичності.

У нових пострадянських державах дія цих чинників, вочевидь, посилюється, оскільки почуття соціальної і етнокультурної справедливості тут загострилися через сподівання, що стимулювали розпад багатонаціональної імперії, а основна група, яка опинилася в статусі меншини в молодих державах, в попередню епоху – домінуючий етнос великої багатонаціональної держави-імперії. Завдяки своєму минулому вона не лише резистентна, а й непримиренна до будь-яких спроб її асимілювати. Тому, перше, ніж відкидати мультикультуралізм “з порога”, треба розібратися в його змісті, різновидах і можливостях.

Отже, спробуємо визначити, що таке мультикультуралізм і чим та за яких умов він може прислужитися Україні та іншим молодим державам із неконсолідованими націями.

*Визначення мультикультуралізму та його різновиди.* Іноді термін мультикультуралізм використовують для опису суспільств, які складаються з різноманітних етнокультурних груп. Це “фактичне” або “демографічне” значення мультикультуралізму протиставляють його розумінню як ідеології [27]. Хоча обидва значення терміну “мультикультуралізм” широко розповсюджені, не можна сказати, що перше з них є обґрунтованим з наукової точки зору. Строкате в етнічному, расовому і релігійному аспекті суспільство, яке виникає в результаті “широко відкритих дверей” для іммігрантів або через інші причини, – ще не мультикультуралізм, а тільки різноманітність, етнокультурна гетерогенність суспільної структури. Слова ж, що закінчуються на “-ізм”, означають принципи, ідеї, ідеології, доктрини або ж курси публічної (державної) політики, яка базується на цих принципах та ідеологічних доктринах. Політику мультикультуралізму має розробити держава разом із дослідниками та громадянським суспільством, як свого часу це було зроблено в Канаді. Канадський “Закон про мультикультуралізм” є також прикладом правильного вживання термінології. У ньому мовиться, що “мультикультуралізм [як політика держави] відображає культурну і расову різноманітність канадського суспільства” [28].

Отже, термін “мультикультуралізм” потрібно відрізнити від близьких до нього понять *культурної різноманітності* і *культурного плюралізму*: культурна різноманітність (*diversity*) – це наявність різних культурних груп у суспільстві, його культурна гетерогенність; культурний плюралізм (*pluralism*) – це певним чином політично інституціоналізована різноманітність; а мультикультуралізм (*multiculturalism*) – принцип, ідеологія і політика, які визнають та підтримують цю, інституціоналізовану або ні, культурну різноманітність. Відмінності між цими поняттями важливі, оскільки за плутаниною слів часто слідує необґрунтовані звинувачення і претензії на адресу концепції та політики мультикультуралізму, яким приписують наслідки, що не мають до них прямого відношення.

У певному значенні всі сучасні суспільства культурно і – вужче – етнічно різноманітні, хоча і не однаковою мірою. Питання міри має значення, оскільки саме від неї часто залежить готовність правлячої еліти і широкої громадськості визнавати

культурну різноманітність як нормальний стан речей, а мультикультуралізм – як адекватний *принцип управління такою різноманітністю*. Хоча багато що, звичайно, залежить від культурної традиції і політичної волі правлячих еліт.

Підсумовуючи зазначене, можна запропонувати таке визначення поняття мультикультуралізму як категорії політичних та управлінських наук: мультикультуралізм – принцип етнонаціональної, освітньої, культурної політики, яка визнає і підтримує право громадян зберігати, розвивати і захищати всіма законними методами свої (етно-)культурні особливості, а державу зобов'язує підтримувати такі зусилля громадян.

Можна прийняти і більш широке визначення мультикультуралізму, що тлумачить його як “сучасний дискурс про відмінності та різноманітність, який зосереджується на культурі, ідентичності і політиці як головних категоріях” [29]. Проте інтегруючий мультикультуралізм підводить під “дах” мультикультуралізму не лише відмінності, а й певну міру гомогенізації, але не в сенсі асиміляції, а в сенсі політичної і соцієтально-культурної інтеграції, яка здатна зробити політику мультикультуралізму життєздатною.

Дослідники виділяють два основні підходи до розуміння політики мультикультуралізму, хоча при цьому використовують значно більше прикметників для їх найменування. Мультикультуралізм “твердий”, “жорсткий” або “сильний” фактично є синонімом “вузького”, “радикального”, “непросвіченого” типу етнокультурної політики, коли інтереси певних етнокультурних груп ставляться над інтересами суспільства як цілого. Такий мультикультуралізм пропагує відособленість етнокультурних груп і мозаїчність суспільства та заперечує інтеграцію як нібито закамупльований спосіб асиміляції [30].

Заснована на доктрині радикального мультикультуралізму політика може принести певну користь тільки в жорстко сегментованих суспільствах, де доходить до озброєного протистояння ворогуючих груп (як було, наприклад, у Північній Ірландії). За таких умов радикальний мультикультуралізм може виявитися вимушено необхідним засобом примирення. Він здатний сприяти встановленню чітких меж між спільнотами і домогтися “невтручання” у внутрішні справи один одного заради подальшого “мирного співіснування”. Але це не та мета, яка визначає політику урядів більшості демократичних країн Заходу, що визнають принцип мультикультуралізму, оскільки він здатен забезпечити національну єдність у складних умовах постмодернізму і глобалізації, – через допомогу етнічним меншинам, вирішення їхніх проблем і досягнення кращого взаєморозуміння в суспільстві.

Доктрина “слабкого” або “м’якого” ліберального мультикультуралізму передбачає *сприяння процесам суспільної інтеграції*, зокрема і на рівні соцієтальної культури. Підтримка культурної різноманітності, захист прав і створення можливостей для збереження самобутності етнокультурних груп паралельно із розвитком загальнонаціональної соцієтальної культури і збереженням (а в молодих державах – формуванням) парасолько-подібної ідентичності, яка охоплює усіх громадян незалежно від їх етнічного походження, – це ті можливості, які ЛМК відриває, на нашу думку, перед державами з неконсолідованими націями. У цих країнах доктрина ЛМК може застосовуватись у ще більш пом’якшеному і модифікованому вигляді – в бік посилення уваги до інтеграційних завдань і проблем титульних етнонацій, які дістали можливість вільного розвитку тільки після створення власних держав. Такий його різновид якраз і можна назвати *“інтегруючим*

ліберальним мультикультуралізмом” (ЛМК). Завданням політики, заснованої на ідеології ЛМК, буде узгодження групових і індивідуальних прав і інтересів, збереження та розвиток етнічних культур паралельно із створенням настільки значного шару *національної соціальної культури*, що вона стане здатною забезпечити виникнення спільної для усіх громадян національної ідентичності.

Як і ЛМК в його класичному варіанті, доктрина ЛМК припускає визнання державою колективних прав етнічних і інших груп на захист своєї культури та ідентичності, а також на рівні можливості для збереження та відтворення культур. Вона також передбачає можливість (у разі потреби) тимчасового використання засобів *посиленої підтримки* (“позитивної дискримінації”) щодо тих груп, культура яких особливо пригнічувалася у попередній період.

Захист колективних прав, як показано в працях У. Кимлічки, не становить небезпеки для індивідуальних прав людини, якщо традиційні форми культури, що автономно практикуються етнічними групами, визнаються державою лише до тієї міри, до якої вони не вступають у суперечність із гарантованими ліберальною державою особистими правами людини [31, 32]. З іншого боку, якщо до деяких груп тимчасово буде застосована політика “посиленої підтримки” як компенсація за минулі обмеження в правах і можливостях, індивідуальні права представників інших груп не повинні вважатися ущемленими (це, як показує практика багатьох країн, – один із найбільш спірних елементів політики мультикультуралізму).

*Проблема життєздатності і перспектив мультикультуралізму.* Нещодавно в засобах масової інформації з’явилися повідомлення про те, що керівники спочатку Німеччини, а потім Франції і Великобританії відмовилися від доктрини мультикультуралізму, заявивши, що в їхніх країнах ця політика не спрацювала. Відповідь на питання, чи дійсно в Західній Європі “провалилася” політика мультикультуралізму, знаходимо в перебігу дискусії, яка в лютому – березні 2011 р. розгорнулася у Великобританії після доповіді Д. Кемерона на конференції з питань безпеки в Мюнхені. У своєму виступі 2 лютого 2011 р. Прем’єр-міністр пов’язав проблему наростання ісламського екстремізму з “політикою державного мультикультуралізму”, яка в його країні начебто “провалилася”. Надалі, зазначив Д. Кемерон, потрібно проявляти менше “пасивної толерантності”, а більше енергійного (“muscular”) лібералізму [33]. Однак “*пасивну толерантність*”, у якій мимоволі зізнався Прем’єр, навряд чи можна вважати політикою мультикультуралізму, що відразу відмітили його опоненти [34] та навіть політичні соратники [35].

Віце-прем’єр Н. Клегг, що належить до коаліційної, але потенційно конкурентної партії ліберальних демократів, у делікатній формі зазначив, що перш ніж говорити про провал політики “державного мультикультуралізму”, потрібно було б визначитися, чи проводилася така політика взагалі і який був її зміст. Д. Кемерон ні словом не обмовився про правий радикалізм частини білого населення, хоч виголошував свою промову в день, коли відбувався марш проти ісламу праворадикальної “Англійської оборонної ліги”. А це теж вимагало переосмислення політики, що проводилася.

“Під виглядом доктрини державного мультикультуралізму, – підсумував віце-прем’єр, – ми заохочували, щоб різні культури *жили роздільним життям*, відокремлені одна від одної і від мейнстріму”, тоді як мультикультуралізм треба розглядати “як процес, завдяки якому люди поважають один одного і спілкуються один з одним, а не вибудовують стіни між собою. *Вітати різноманітність, але*

*чинити опір розділенню*: таким повинен бути мультикультуралізм відкритого, упевненого в собі суспільства” [36], заявив Н. Клегг (курсив наш. – А. К.). З цими словами потрібно не просто погодитись. Їх можна визнати стислим формулюванням головної мети та змісту інтегруючого ліберального мультикультуралізму.

Приблизно ті самі причини проблем із мультикультуралізмом у Франції, Німеччині, Нідерландах. Замість інтеграції іммігрантів у велике суспільство, як це пропонує ЛМК, тут теж проводили політику їх виключення, з теоретично передбачуваним результатом – відчуттям ізольованості і несправедливої нерівності [37], яке згодом переростало в екстремізм та призводило до суспільних заворушень.

Зазначене дає підстави стверджувати, що небезпеки і ризики мультикультуралізму, які нібито призвели до відмови від цієї політики в Європі, пов’язані з двома головними помилками в етнокультурній політиці держав, які на словах визнавали цей принцип. Першим було трактування мультикультуралізму як політики виключення (exclusion), яка неминуче призводить формування “відчуженого нижчого класу з яскраво вираженими расовими рисами” [38], обертається політичною нестабільністю і моральними втратами, зокрема і для пануючої більшості [39].

Урок з цієї помилки, який обов’язково повинні засвоїти молоді держави Центральної і Східної Європи, такий, що тільки спрямованість на інтеграцію дає мультикультуралізму позитивний “заряд” і йде на користь як більшості, так і меншинам. А оскільки у всіх випадках в Західній Європі йшлося про політику щодо іммігрантів, то важливим (хоч і достатньо дискусійним) є також питання про необхідність кожній країні виходити з власних класифікацій наявних меншин, виділяючи нових іммігрантів в окрему категорію зі своїми проблемами, і шукати специфічні способи вирішення проблем кожної групи [40].

Другою помилкою була недооцінка необхідності уважного ставлення до культурних потреб не тільки меншин, але й більшості, що призводило до розмивання етнокультурного ядра націй, а також спричинило фрустрацію та схильність до насильницьких дій частини людей із домінуючих етносів, неприйняття ними політики мультикультуралізму. виправлення цієї помилки вимагає не тільки змін у політиці, що проводиться в конкретних умовах тих або інших країн, але й більш загальної корекції самої доктрини, яка мала б універсальне значення.

*Можлива модифікація доктрини мультикультуралізму для неконсолідованих націй.* В. Кимлічка, який уважно стежить за успіхами і невдачами політики мультикультуралізму в світі, вважає, що позитивне сприйняття і успіх політики мультикультуралізму у молодих державах Центральної і Східної Європи залежатиме від досягнення такого ступеня державної самостійності, при якому визнання різноманітності культур не загрожуватиме їх територіальній цілісності і національній безпеці. Другою умовою він називає консолідацію демократії та підвищення рівня захисту прав людини [41].

Але є ще одна, на нашу думку, не менш вагомий умова впровадження політики ЛМК у нових незалежних державах. Вона має не стільки політичний, скільки соціокультурний зміст. Маємо на увазі дисбаланс (розбіжність) формального статусу і реального становища титульного, формально домінуючого етносу і тип його відносин із колишньою етнічною більшістю імперської держави. В. Кимлічка порушує це питання в плані історичних образ і необхідності їх подолання. Але



питання набагато глибше. Воно стосується створення нових можливостей розвивати культуру не тільки для меншин, але й для титульного етносу, стан якого може бути нітрохи не кращим.

Ця особливість молодих держав із неконсолідованими націями вимагає, щоб політика мультикультуралізму ставила в центр своєї уваги, як уже зазначалось, не меншини, а культури. У принципі, така модифікація концепції потрібна всім країнам. Вона зняла б стурбованість тих дослідників і політичних діячів, які вказують на загрози домінантній культурі, культурному ядру нації, без якого значно послаблюється національна єдність та державна сила [42 – 45]. Але особливо корисною вона була б у країнах із неконсолідованими домінантними етнонаціями, що розраховують на підтримку національною державою своїх культур, які в попередній період зазнавали утисків з боку імперського центру. Такі зміни концепції були б також логічно виправданими, оскільки мультикультуралізм апелював би до *необхідності створювати рівні можливості для всіх* (великих і малих, сильних і слабких) *етнокультурних груп* зберігати й примножувати свою культуру.

### **Висновки**

Одним із засобів забезпечення єдності суспільства та державної міцності може бути вдало вибрана і втілена в життя концепція етнонаціональної політики. Найкращу основу для такої політики в Україні, на нашу думку, на сьогодні могла би скласти належним чином адаптована до українських умов концепція ліберального мультикультуралізму, яка здатна узгодити мету національної єдності та наявну і все зростаючу етнокультурну різноманітність населення.

Для успішного використання зазначеної концепції потрібно осмислити теоретичні надбання філософсько-політичної думки про доктрину мультикультуралізму, про її різновиди і про те, які з них є найбільш підходящими для умов України; вивчити практику успішного й неуспішного проведення в різних країнах політики мультикультуралізму та не боятися вносити зміни в її концептуальні основи, якщо вони йтимуть на користь досягненню головної мети: утвердженню етнокультурної справедливості, а відтак – вирішенню міжетнічних, міжрегіональних, мовно-культурних, релігійних суперечностей у відносинах між етнокультурними групами та формування єдиної для всіх національної ідентичності.

Однією з таких концептуальних змін могло би стати поширення принципу мультикультуралізму не тільки на національні меншини, а й на домінантні етноси, які в нових незалежних державах є домінантними лише номінально і потребують не меншої державної підтримки, ніж меншинні групи. Така модифікація доктрини зробила б її привабливою для етнокультурної більшості та її речників, а отже, й перспективнішою, а також мінімізувала б загрозу розмивання етнокультурного ядра націй і послаблення внаслідок цього національної єдності та державної міцності.

Негайного запровадження політики мультикультуралізму в молодих державах із неконсолідованими націями все одно не станеться – через пов'язаність етнічних суперечностей із зовнішніми загрозами національній безпеці та з недостатнім рівнем розвитку правових основ посткомуністичних держав. Проте теоретична підготовка до руху в правильному напрямі, що відповідає тенденціям сучасної епохи і принципам демократії та гуманізму, має випереджати політичні події і готувати громадську думку. Тому розпочинати її – якраз на часі.

## Література

1. Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок в XXI веке [Текст] / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. — М. : АСТ ; АСТ-Москва ; Хранитель, 2006. — С. 8.
2. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин [Текст] / В. Кимлічка. — Х. : Центр освітніх ініціатив ; Демократична освіта, 2001. — С. 23—30; 62—70.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973 р. — Режим доступу : [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995\\_043](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043).
4. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України / А. Колодій // Агора [Текст]. — 2008. — Вип. 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. — С. 5—14.
5. Крутляк О. Політика багатокультурності Канади: цілі та наслідки / О. Крутляк // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду [Текст] / за заг. ред. Ю. Тищенко. — К. : УНЦПД, 2004. — С. 219—233.
6. Міжнародне право [Електронний ресурс] : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 336 с. — Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/mishnarod-pravo/45-byromensk>.
7. Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A liberal Theory of Minority Rights [Text] / W. Kymlichka. — Oxford : Clarendon Press, 1995. — 280 p.
8. Book Symposium on Will Kymlicka's "Multicultural Odyssey" // Jerusalem Review of Legal Studies [Electronic resource]. — 2010. — Vol. 2. — P. 55—101. — Access mode : [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=1723770](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1723770).
9. Minority Rights and Multiculturalism in the Arab World. Conference [Electronic resource] (25 – 26 March, 2011, Centro Congressi "Gli Archi", Roma). — Access mode : [http://www.olir.it/aretematiche/news/documents/news\\_2921\\_minoritydiscrimination.pdf](http://www.olir.it/aretematiche/news/documents/news_2921_minoritydiscrimination.pdf).
10. Choudhry Sujit. Does the World Need More Canada? The Politics of the Canadian Model in Constitutional Politics and Political Theory / Choudhry Sujit // International Journal of Constitutional Law [Text]. — 2007. — Vol. 5. — Issue 4. — P. 606—638.
11. Kymlicka W. Can Liberal Pluralism Be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe [Text] / W. Kymlicka, M. Opalski. — Oxford : Oxford University Press, 2002. — 464 p.
12. Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity [Text] / W. Kymlicka. — Oxford : Oxford University Press, 2007. — 374 p.
13. Ibid. — P. 186—188.
14. Ibid. — P. 306.
15. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин... — С. 23—30; 62—70.
16. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і "Політика визнання" [Текст] / Ч. Тейлор ; пер. з англ. к. ф. н. Р. Й. Димерця. — К. : Альтерпрес, 2004. — 172 с.
17. Parekh B. What is multiculturalism? [Electronic resource] / B. Parekh. — Access mode : <http://www.india-seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm>.
18. Kukathas Ch. Theoretical Foundations of Multiculturalism [Electronic resource] / Ch. Kukathas. — Access mode : [http://econfaculty.gmu.edu/pboettke/workshop/fall04/theoretical\\_foundations.pdf](http://econfaculty.gmu.edu/pboettke/workshop/fall04/theoretical_foundations.pdf).

19. Barry B. Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism [Text] / B. Barry. — Cambridge : Polity Press, 2000. — 399 p.
20. Multiculturalism Reconsidered: 'Culture and Equality and its Critics Paul Kelly [Text] / ed. by Paul Kelly. — Cambridge : Polity Press, 2001. — 256 p.
21. Chaim G. On Kymlicka's Multicultural Odysseys / Book Symposium on Will Kymlicka's "Multicultural Odyssey" / G. Chaim // Jerusalem Review of Legal Studies [Electronic resource]. — 2010. — Vol. 2. — P. 55—101. — Access mode : [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=1723770](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1723770).
22. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України... — С. 5—14.
23. Концепція мультикультуралізму [Текст] : зб. наук. пр. / відп. ред. О. Гомілко. — К. : СтилоС, 2005. — 144 с.
24. Практична філософія перед викликами сучасності [Текст] : зб. наук. ст. / редкол. : О. М. Бандурка (гол. редкол.) [та ін.] ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х. : ХНУВС, 2011. — 286 с.
25. Kolodii A. The Idea and Diverse Reality of Multiculturalism: Are They Applicable to Newly Independent States? [Electronic resource] : a paper for the Warsaw Special Convention of the ASN (July 18 - 21, 2004). — Access mode : <http://www.political-studies.com/english/political/multiculturalism.html>.
26. Стріха М. "Мультикультуралізм по-українському": спроба "перегнати, не доганяючи"? [Електронний ресурс] / М. Стріха. — Режим доступу : <http://www.gazeta.lviv.ua/2003/07/11/NewspaperArticle.2003-07-10.2438>.
27. Citrin J. Multiculturalism in American Public Opinion / J. Citrin, D. O. Sears, Ch. Muste [and so on] // British Journal of Political Science [Electronic resource]. — 2001. — Vol. 31. — Issue 2. — 1 apr. — Access mode : <http://carawong.org/papers/bjps.pdf>.
28. Canadian Multiculturalism Act [Electronic resource] (R.S. 1985, P. 24 (4th Supp.)). — Access mode : <http://laws.justice.gc.ca/en/C-18.7/text.html>.
29. Feischmidt M. Multikulturalismus: kultura, identitas es politika uj diskurzusa / Feischmidt M. // Feischmidt M. Multikulturalismus (Multiculturalism) [Text] / M. Feischmidt. — Budapest : Osiris, Lathatatlan Kollegium, 1997. — P. 7—28.
30. McGarry J. Integration or Accommodation? The Enduring Debate in Conflict Regulation / J. McGarry, B. O'Leary and R. Simeon // Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation [Text] / ed. by Sujit Choudhry. — Oxford : Oxford University Press, 2008. — P. 41—51.
31. Kymlicka W. Multicultural Citizenship... — P. 34—38.
32. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин... — С. 51—61.
33. PM's speech at Munich Security Conference (Saturday 5 February 2011) [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.number10.gov.uk/news/speeches-and-transcripts/2011/02/pms-speech-at-munich-security-conference>.
34. Hasan M. Why David Cameron is wrong about radicalisation and multiculturalism [Electronic resource] / Posted by Mehdi Hasan (February 5, 2011). — Access mode : <http://www.newstatesman.com/blogs/mehdi-hasan/2011/02/cameron-speech-ritish/>.
35. Clegg N. Speech on multiculturalism [Electronic resource] (Luton, 3 March 2011): Full Transcript. — Access mode : <http://www.newstatesman.com/2011/03/open-liberal-violent/>.

36. Why Multiculturalism Is Wrong [Electronic resource] (July 7, 2004). — Access mode : <http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/multicult.html>.
37. Ibid.
38. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин... — С. 45.
39. Пасісниченко І. М. Мультикультуралізм у сучасному європейському дискурсі: від надії до розчарування і далі [Текст] / І. М. Пасісниченко, Ю. В. Пасісниченко // Практична філософія перед викликами сучасності... — С. 87—88.
40. Майборода О. Проблема політико-правового статусу нововиниклих етнічних груп в Україні / О. Майборода // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [Текст]. — К. : [б. в.], 2008. — Вип. 37. — С. 41—50.
41. Kymlicka W. Multicultural Odysseys... — P. 180—199.
42. Шилз Е. А. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство / Е. А. Шилз // І [Текст]. — 2001. — Число 21. — С. 101.
43. Schlesinger A. M. The Disuniting of America. Reflections on a Multicultural Society [Text] / A. M. Schlesinger. — N.-Y. ; London : W. W. Norton and Company, 1992. — 160 p.
44. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order [Text] / S. P. Huntington. — N.-Y. : [s. p.], 1996. — P. 306.
45. Kaufmann E. The Rise and Fall of Anglo-America: The Decline of Dominant Ethnicity in the United States [Text] / E. Kaufmann. — Cambridge (Ma) ; London (UK) : Harvard University Press, 2004. — 254 p.

#### **A. Kolodiy**

### **DOCTRINE OF MULTICULTURALISM: PERSPECTIVES OF MODIFICATION IN NEW STATES WITH NON-CONSOLIDATED NATIONS**

**The applicability of multiculturalism conception to culturally heterogeneous transitional and post-transitional societies, like Ukraine are considered. It is mentioned that newly-born, relatively weak states with non-consolidated nations, paradoxically, may find their most appropriate theoretical basis for effective ethnic-national policy in adapted to national conditions doctrine of multiculturalism, especially, in its modified form, called integrative liberal multiculturalism (ILMK), the main distinctive features of the latter consist in overcoming societal exclusion of culturally different groups and in extending the principle of ethnic-cultural justice not only on national minorities but on dominant ethnic groups.**

**Key words: newly-born national states, ethnonational policy, collective minority rights, ethnocultural justice, multiculturalism, cultural diversity, cultural pluralism, dominant ethnic.**